

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Dış Ticaret, Büyüme ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz

Yüksel Okşak¹

Gökhan Dağılgan²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi/İnegöl İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik ve Ticaret Bölümü, yukseloksak@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8794-4597

²Öğretim Görevlisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi/Gediz Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık, gokhan.dagilgan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6916-6506

Özet: Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük ve büyümenin, dış ticaret üzerindeki etkisi Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi tahmincisi (Sistem GMM) kullanılarak araştırılmıştır. Bu amaçla, gelişmiş 36 ülke ve gelişmekte olan 41 ülke için 2005-2017 periyodu yıllık veriler kullanılmıştır. Çalışmada dış ticareti temsilen, ithalat ve ihracatın dolar bazında 2010 fiyatlarıyla mal ve hizmet değer serileri, ekonomik özgürlükleri temsilen Fraser Institute serisi ve büyümeyi temsilen yıllık GSYİH büyümesi serisi kullanılmıştır. Bulgular ekonomik büyümenin dış ticaret için son derecede önemli olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümede artış gerçekleşmesi durumunda hem ithalat hem de ihracat artmaktadır. Ekonomik özgürlükte ise durum ekonomik büyümedeki gibi değildir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük arttıkça ihracat artmaktadır. İthalatta ise durum tam tersidir. Ekonomik özgürlükteki artış gelişmekte olan ülkelerde ithalatın azalmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise hem ithalat hem de ihracat ekonomik özgürlüklerin artmasıyla azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Ekonomik Özgürlük, Büyüme, Sistem GMM

An Empirical Analysis on the Relationship between Foreign Trade, Growth and Economic Freedom in Developed and Developing Countries

Abstract: In this study, the effect of economic freedom and growth on foreign trade in developed and developing countries is investigated using the System Generalized Moments Method estimator (System GMM). For this purpose, annual data for the period 2005-2017 for 36 developed and 41 developing countries were used. In the study, the value series of goods and services in 2010 prices of imports and exports in dollar terms representing foreign trade, Fraser Institute series representing economic freedoms and annual GDP growth series representing growth were used. Findings show that economic growth is extremely important for foreign trade. In case of an increase in economic growth in developed and developing countries, both imports and exports increase. In terms of economic freedom, the situation is not as in economic growth. As economic freedom increases in developing countries, exports increase. In imports, the situation is the opposite. The increase in economic freedom leads to a decrease in imports in developing countries. In developed countries, both import and export decrease with the increase of economic freedoms.

Key Words: Foreign Trade, Economic Freedom, Growth, System GMM

1. GİRİŞ

Dış ticaret, ülkelerin üretim faktörlerinin eksikliğini giderme, ulusal ekonomide üretilen ürünlerin fazlasına pazar oluşturma, piyasa hacminde genişleme yaratmasına, rekabet oluşturma, iç piyasa isteklerini karşılayarak ekonomik etkinliğin artmasına yol açmaktadır. İhracat verimlilik artışı ve ölçek ekonomileri sayesinde ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken; ithalat ise sermayenin azalan maliyetinin ve ülkenin üretim aşamasında ihtiyaç hissettiği ara malları ve sermaye malları çeşitliliğini sağlamış olması ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği bilinmektedir. Bu durum ekonomik büyümenin sağlanmasıyla, refah düzeyinin yükselmesiyle, istihdam seviyesinin iyileşmesiyle birlikte ihracatın önemini ön plana çıkarmakta katkıları sunacağını göstermektedir.

Dış ticaret üzerine yazılan çok fazla ampirik ve teorik çalışma olmasına rağmen ekonomik büyümenin dış ticaret üzerine etkilerini inceleyen çalışma sayısı azdır. Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük, ihracat ve ithalat verileri değişkenler olarak alınmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürde çok az çalışma bulunmaktadır. Fakat ekonomik özgürlük ve ekonomik büyümenin dış ticarete olan etkisini araştıran literatürde çalışmaya rastlanılmaması bu çalışma için temel motivasyon kaynağımızı oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlüklerin dış ticaret üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 2005-2017 periyodu, yıllık veriler

kullanılmıştır. Dış ticaret; ithalat ve ihracat için ayrı ayrı ele alınmıştır. Çalışmanın takip eden kısmında, ilgili literatüre değinildikten sonra ekonomik özgürlük kavramı ve ölçülmesi, unsurları, dış ticaret ile büyüme ve ekonomik özgürlük ilişkisi, veri ve yöntem sunulacaktır. Analiz bulgularının ardından, sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Ekonomik büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişki ekonomi literatüründe çok tartışılan konulardan biridir. Araştırmacılar arasındaki kabul gören kanı, ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğu son yıllarda, daha önce uyguladıkları ithal ikamesine dayalı büyüme politikalarını terk ederek, ihracata yönelik büyüme politikasına geçmiştir. Türkiye’de 1980 yılında aynı tercihi yapan ülkelerden biridir. Fakat ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide nedenselliğin yönü ihracattan büyümeye doğru olabileceği gibi büyümeden ihracata doğru da olabilir. Ayrıca ihracat ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisinin olması ya da aralarında herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmaması da mümkündür (Saatçioğlu ve Karaca, 2004, s. 31).

Literatürde daha çok dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisiyle ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin dış ticarete üzerine etkisiyle ilgili çalışmalar azınlıktadır. Çalışma, ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlüklerin dış ticarete etkisini ölçmesi açısından literatüre katkı niteliğindedir.

Findlay (1984), Vernon (1996), Segerstrom vd. (1990) ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Saatçioğlu ve Karaca (2004) ekonomik büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Demirhan ve Akçay (2005) ihracat artışı ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlar ve kişi başına düşen reel gayri safi yurt içi hasıla, reel ihracat ve reel ithalat arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine yönelik çalışmalarda, Beck (2002) çalışmasında finansal gelişmenin ticaret üzerine olan etkilerini analiz etmiştir. Çalışmada sonucuna göre imalat ürünlerindeki dış ticaret ve yüksek dış ticaret hacmi ile finansal gelişme arasında çift yönlü istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Niroomand vd. (2014) çalışmalarında ise finansal gelişmenin dış ticaret üzerine olan etkilerini kısa ve uzun dönem ayrımıyla analiz etmiştir. Çalışmanın sonucuna göre kısa dönemde finansal gelişmenin dış ticaret üzerine anlamlı bir etkisi var iken, uzun dönemde bu etki istatistiksel olarak daha anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lee (1995) 89 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yatay kesit verilerini kullanarak yaptığı analizler sonucunda sermaye malı ithalatı ile büyüme arasında istatistiksel anlamlı, pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Benzer şekilde Zhang ve Zou (1995) panel veri analizleri sonucunda gelişmekte olan ülkelerde yabancı teknoloji ithalatı ile büyüme arasında pozitif ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuşlardır.

Tuncer (2002) 1980-2000 dönemi çeyrek verilerini kullanarak Türkiye’de ihracat, ithalat, yatırımlar ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisini araştırmış ve ithalat ile GSYİH arasında çift yönlü, güçlü bir ilişki bulunmuştur.

Hatemi-j (2002) Granger nedensellik testini kullanarak Japonya’da ihracat büyümesi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.

3. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Ekonomik özgürlük kavramı serbest ekonomi yani liberal anlayışının en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu kavram, bireylerin istediği gibi ekonomik faaliyette bulunmalarına ve bu faaliyetler sonrasında elde ettikleri kıymetleri ve varlıkları herhangi bir baskı, kısıt veya zorlama unsuru olmaksızın istedikleri gibi kullanabilmelerini ifade etmektedir.

Ekonomik özgürlük kavramının temeli Adam Smith ve Liberal düşünce sistemidir. Liberalizm, bireysel özerklik ve sorumluluğu sahibi olmayı benimseyen bir düşünceye sahiptir. Bu düşünceye göre bireyin refah seviyesini artırmanın tek yolu bireyin özgürleştirilmesidir. Bu nedenle devlet müdahalesi ve baskısı olmadan birey kendi iradesi ile özgürce hareket etmelidir. Aksine; bireysel özgürlükleri devlet politika ve yürüttüğü faaliyetlerle en üst seviyeye çıkarması gerekmektedir (Kasper, 2007, s. 180).

Ekonomik özgürlük tanım olarak, bireylerin ve mülkiyet haklarının korunmasının, rekabet etme özgürlüğünün ve bireysel seçim yapma haklarının birleşiminden oluşmaktadır (Gwartney ve Lawson, 2003, s. 406).

Ekonomik özgürlükler, ekonomik faaliyetlerde ve ondan elde edilen getirilerde bir kısıtlama ve baskının olmasını engelleyen kurallar bütünüdür. Ekonomik özgürlükler kişilerin ve bireylerin iktisadi faaliyetlerde bulunurken piyasada hareket özgürlüğü tanıdığı için verimli ve etkin çalışabilmektedirler. Ekonomik özgürlükler neticesinde yatırım kararları da hızlı alınabilmekte ve serbest ticarete rekabet sağlanabilmektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011, s. 58). Ekonomik özgürlükle ilgili farklı tanımlamalar olmakla birlikte, tanımların birleştikleri nokta bireylerin ekonomik faaliyetler gerçekleştirirken devletin ve bireylerin birbirine müdahale etmemesi serbest olması gerekliliğidir.

Ekonomik özgürlüğü Adam Smith şu şekilde açıklamıştır; piyasa ekonomisinin sağlanma derecesi, gönüllü mübadele özgürlüğü, serbest rekabet ile mülkiyetin korunması olarak tanımlamıştır. Friedman ise ekonomik özgürlükleri; üretim araçlarının özel olması, mülkiyet haklarının korunması, piyasa giriş ve çıkışlarının serbest olması, ticaret yapma ve serbest rekabette bulunma hakkına sahip olma olarak ifade etmiştir (Oral, 2014, s. 46).

Ekonomik özgürlük konusunda, özgürlük kavramında olduğu gibi devletin bu kavramların içerisinde nerede olması gerektiği sıkça tartışılmaktadır. Devlet müdahalesinin olmaması gerektiğinden sıkça bahsettik fakat, bu devletin tamamen olmaması demek değildir. Liberal toplumlarda, devletlerde yaşayan bireylerin güvence altına alınması, korunması için minimum düzeyde devlete ihtiyaç duymaktadırlar (Carlsson ve Lundström, 2002, s.336). Ekonomik özgürlüklerin var olması demek devletin olmaması demek değildir. İfade edilmek istene devlet müdahalesinin asgari düzeyde olması, kısıtlamaların minimum düzeyde kalması demektir.

3.1. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Soyut kavramların karşılaştırılabilirliği, yorumlanabilirliği ve değerlendirilebilirliği için ölçülebilirliği gerekir. Ekonomik özgürlük soyut bir kavram olmakla birlikte şirketler veya kuruluşlar ölçülebilir hale getirilmesi için endeksler geliştirmişlerdir. Bu geliştirilen endeksler sayesinde ekonomik özgürlük değerlendirilebilir, karşılaştırılabilir ve kullanılabilir hale gelmiş olmuştur.

Günümüzde ekonomik özgürlükler iki farklı endeks ile ölçümleri yapılmaktadır. Bu endekslerden biri, Heritage Foundation'ın Wall Street Journal ile hazırladığı, "Ekonomik Özgürlük Endeksi"dir. Heritage vakfına ait olan ekonomik özgürlük

endeksi 4 farklı alanda 10 farklı bileşen ile ülkelerin ekonomik özgürlük düzeyini belirlemektedir. Bir diğeri ise bizim çalışmamızda kullandığımız Fraser Institute isimli uluslararası sivil toplum kuruluşunun yayınladığı, "Dünya Ekonomik Özgürlüğü" endeksidir. 5 farklı alanda 24 farklı bileşen ile ekonomik özgürlükleri ölçmektedir. Şu anda, bu kuruluşlar birbirlerinden farklı ölçütler kullansalar da, birbiriyle nerdeyse çok yakın veya aynı sonuçlar elde etmektedirler.

3.1.1. Fraser Institute Endeksi

Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanan ekonomik özgürlük endeksi en eski endekstir. 1970 yılından itibaren beşer yıl ara ile diğer endeks kuruluşunun yayınlanmaya başladığı yıl olan 2000 yılına kadar yayınlanmıştır. Sonrasında ise yıllar itibarıyla yayınlanmaya devam etmiştir.

Fraser Enstitüsü (Fraser Institute) tarafından hazırlanan, "Dünya Ekonomik Özgürlüğü" (Economic Freedom of the World: EFW) endeksi, 162 ülke için hesaplanmaktadır. İlk başlarda 1970-2000 yılları arasında beşer yıllık hazırlanan endeks, 2000 yılından itibaren yıllık olarak hazırlanmıştır. Ülkelerin özgürlük endeksi hesaplanırken on üzerinden puanlama yapılmaktadır. Ülkeler derecelendirilirken en düşük seviye sıfır en yüksek seviye on değeridir. Ülkenin sahip olduğu değer sıfıra yaklaştıkça özgürlük seviyesi azalmakta, ona yaklaştıkça ekonomik özgürlük seviyesi artmaktadır (Gwartney vd., 2018, s. 25).

3.1.2. Ekonomik Özgürlük Endeksinin Unsurları

Beş temel kategoride toplanmış olan ekonomik özgürlük endeksi iktisadi göstergelere esas olarak hesaplanmaktadır. Bunlar; Kamu kesimi (devlet) büyüklüğü, hukuki yapı ve mülkiyet hakkı, sağlam para, dış ticaret özgürlüğü, kredi, işgücü ve işletme piyasalarına yönelik düzenlemelerdir. Aşağıda bu konular hakkında kısa detaylar aktarılacaktır.

3.1.2.1. Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kamu kesimi büyüklüğü, kamu harcamalarının toplam bütçe içerisindeki seviyesini ve mali özgürlük seviyesini ölçmektedir. Kamu kesiminin büyüklüğü; kamu harcamaları, transferler ve sübvansiyonlar, kamu işletmeleri ve yatırımları, marjinal vergi oranı olacak şekilde dört başlık altında sınıflandırılmaktadır.

Hükümetin Büyüklüğü, hükümet harcamalarının ve vergi oranlarının ekonomik özgürlüğü nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Birlikte ele alındığında, bir ülkenin hükümet bütçeleri ve siyasi karar alma süreçlerinden ziyade kişisel seçim ve pazarlara ne derece bağlı olduğunu ölçmektedir. Daha düşük devlet harcamaları, daha düşük

marjinal vergi oranları ve daha az devlet varlıklarına sahip ülkeler bu alanda en yüksek puanları almaktadır (Fraser Institute, 2019, s. 3).

Ekonomik özgürlük endeksi kamu kesimi büyüklük ölçütü, üretim kaynakların etkin ve verimli kullanımı sırasında piyasadaki bireysel seçimin yerini, siyasi sürecin hangi kriterde aldığını ölçmeyi hedeflemektedir. Kamu harcamaları ekonomik anlamda büyüklüğü özel kesim harcamalarına kıyasla arttıkça, devletin özel sektöre göre ekonomide kontrolü büyüyeceğinden devletin piyasanın dışındaki karar alma mekanizmaları, piyasadaki aktörlerin bireysel tercihlerinin yerini alır. Buradan çıkarılacak sonuç, bireylerin ekonomik özgürlük seviyelerinin azalması anlamına gelmektedir.

Bu ölçütler bir arada değerlendirildiğinde, kamu harcamalarının düşük olduğu, kamu girişiminin özel girişime göre daha az olduğu ve vergi oranlarının düşük uygulandığı ülkeler ekonomik özgürlükler bakımında sağlam durumda ve üst sıralarda yer almaktadırlar.

3.1.2.2. Hukuki Yapı ve Mülkiyet Hakları

Bireylerin yasal yollarla elde ettikleri mülkiyetlerini garantiye almak, ekonomik özgürlüklerin ve sivil toplumun temelleridir. Ekonomik özgürlüğün yasal kısmını Hukuki yapı ve mülkiyet hakları garantiye alınmış olması tamamlamaktadır.

Ekonomik özgürlük endeksi hukuki yapının sağlamlığı ve mülkiyet haklarının koruma seviyesini dokuz madde ile ölçmektedir. Bunlar Yargı bağımsızlığı, Tarafsız mahkemeler, Mülkiyet haklarının korunması, Hukukun üstünlüğü ve siyasete askeri müdahale, Hukuk sisteminin bütünlüğü, Sözleşmelerin hukuki yaptırımı, Taşınmaz satışının düzenleme maliyetleri, Polisin güvenilirliği ve Suçun iş maliyetleridir.

Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları, ekonomik özgürlüğün belirleyicisi olarak hukuk sisteminin önemine odaklanmaktadır. Kişilerin ve haklı olarak edinilen mallarının korunması ekonomik özgürlüğün merkezi bir ögesidir. Birçoğu bunun hükümetin en önemli işlevi olduğunu savunmaktadır. Ekonomik özgürlüğe uygun bir hukuk sisteminin temel bileşenleri hukukun üstünlüğü, mülkiyet haklarının güvenliği, bağımsız ve tarafsız bir yargı ve yasanın tarafsız ve etkili bir şekilde uygulanmasıdır. Yukarıda bahsedilen dokuz bileşen, hükümetin koruyucu işlevlerinin ne kadar etkili bir şekilde gerçekleştirildiğinin göstergeleridir (Fraser Institute, 2019, s.5).

3.1.2.3. Sağlam Para

Endekste sağlam paraya erişimini ölçmek için dört temel gösterge yer almaktadır. Bunlar Para arzının artış hızı, Enflasyonun standart sapması, Enflasyon: en son yıl ve Yabancı para banka hesaplarına sahip olma özgürlüğüdür.

Sağlam Para, değişim sürecinde paranın önemi ve görelî fiyat istikrarına odaklanır. Sağlam para - zaman içinde nispeten istikrarlı satın alma gücüne sahip para - işlem maliyetlerini azaltır ve değişimi kolaylaştırır, böylece ekonomik özgürlüğü destekler. Bu alanın dört bileşeni, farklı ülkelerdeki insanların sağlam paraya ne ölçüde erişebildiklerinin bir ölçüsünü sunmaktadır. Bu alanda yüksek bir derece elde etmek için bir ülke bu politikaları izlemeli ve düşük (ve istikrarlı) enflasyon oranlarına yol açan kurumları benimsemeli ve alternatif para birimlerini kullanma yeteneğini sınırlayan düzenlemelerden kaçınmalıdır (Fraser Institute, 2019, s. 5).

Tüketici fiyatlarındaki dalgalanmanın fazla olmaması, enflasyonun düşüklüğü, para arzının çok yüksek olmayan oranlarda artması ve yurtiçinde ve yurtdışında vatandaşların yabancı para cinsinden hesap açtırabilme hakkına sahip olması, sağlam paraya erişimi pozitif yönde etkilemektedir. Bu kavramların tam tersi bir durumun gerçekleşmesi ise sağlam paraya erişimi negatif etkilemektedir.

3.1.2.4. Dış Ticaret Özgürlüğü

Ekonomik özgürlük endeksi beş unsurdan biri olan ticaret serbestisesi, ülkelerde ekonominin uluslararası sermaye hareketlerine, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlara ne kadar açık ve dış ticaretin ne kadar serbest olduğunu ölçmektedir. Dış ticaretin serbestleştirilmesi temel görüşlerden olan Adam Smith'in mutlak özgürlükler teorisinden bu zamana kadar gelmektedir. Dış ticaretin özgür ve serbest olup olmadığı aşağıdaki göstergelere bakılarak ölçülmektedir.

- Tarifeler
  - Ticari vergilerden elde edilen gelir (ticaret sektörünün yüzdesi)
  - Ortalama tarife oranı
  - Tarife oranının standart sapması
- Düzenlemeye yönelik ticaret engelleri
  - Tarife dışı ticaret engelleri
  - İthalat ve ihracatın uyum maliyetleri
- Karaborsa döviz kurları
- Sermayenin ve insanların hareketinin kontrolleri

- Yabancı mülkiyet / yatırım kısıtlamaları
- Sermaye kontrolleri
- Yabancıların ziyaret etme özgürlüğü

Ticaret Özgürlüğü Uluslararası olarak ulusal sınırlar arasındaki değiş tokuşa odaklanır. Modern dünyamızda, diğer ülkelerdeki insanlarla ticaret yapma özgürlüğü ekonomik özgürlüğün önemli bir bileşenidir. Hükümetler, diğer ülkelerdeki insanlarla gönüllü alışveriş yapma kabiliyetini azaltan kısıtlamalar uyguladığında, ekonomik özgürlük azalmaktadır. Dış ticaret özgürlük bileşenleri, çok çeşitli ticaret kısıtlamalarını ölçmek için tasarlanmıştır: tarifeler, kotalar, gizli idari sınırlamalar ve döviz kurları ve sermayenin hareketi üzerindeki kontroller. Bu alanda yüksek bir derecelendirme elde etmek için, bir ülkenin düşük tarifeleri, kolay gümrükleme ve gümrüklerin etkin bir şekilde yönetilmesi, serbestçe dönüştürülebilir bir para birimi ve fiziksel ve beşeri sermayenin hareketi üzerinde birkaç kontrolü olmalıdır (Fraser Institute, 2019, s. 5).

Bir ülke ekonomik özgürlük ölçümünde yüksek puanlar alabilmesi ve üst sınırlarda yer alabilmesi için o ülkenin ticareti üzerindeki kısıtlamaların az olması gerekmektedir. Bu bağlamda düşük gümrük tarifelerinin, serbest sermaye hareketlerinin ve etkin-verimli gümrük yönetiminin sağlanması için, liberal politikalar izleyerek dış ticaretin daha özgürce ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

3.1.2.5. Kredi, İşgücü ve Piyasa Düzenlemeleri

Bu düzenlemeler yabancı ve yerli sermayedarların etkinlik ve verimliliklerini ölçmektedir. Yani devletin payının azlığı ve ekonominin ne ölçüde özel sektöre girişime dayalı olduğu ölçülmektedir. Özel sektör için kredi faizlerinin derecesi çok büyük önem arz etmektedir. Bundan dolayı işletmelerin ve işgücünü krediye kolay ulaşılabilir olup olmadığı ve faizler üzerinde devletin kontrol mekanizmasının sıklığı önemli olmaktadır (Eser, 2016, s. 61).

Ekonomik özgürlük endeksinde işgücü, işletme ve kredi piyasasına ilgilendiren düzenlemelerin katı veya esnekliğini ölçümleyebilmek için aşağıdaki göstergeler ele alınmaktadır:

- Kredi piyasasındaki düzenlemeler (Bankaların mülkiyeti, Özel sektör kredisi, Faiz oranı kontrolleri/negatif reel faiz oranları)
- İşgücü piyasası düzenlemeleri (İşe alım yönetmelikleri ve asgari ücret, İşe alınma ve işten çıkarılma yönetmelikleri, Sistemik merkezi toplu pazarlık, Saat düzenlemeleri, İşçinin işten çıkarılmasının zorunlu maliyeti ve Zorbalık)

- İş yönetmeliği (İdari gereklilikler, Bürokrasi maliyetleri, Bir iş kurmak, Ekstra ödemeler/rüşvet / kayırmacılık, Lisans kısıtlamaları ve Vergi uyum maliyeti)

Düzenleme, düzenlemelerin pazarlara girişi nasıl kısıtladığını ve gönüllü alışverişe girme özgürlüğüne nasıl müdahale ettiğini ölçer ve ekonomik özgürlüğü azaltır. Kredi, iş gücü ve işletme düzenlemeleri bileşenleri, kredi, işgücü ve ürün piyasalarında değişim özgürlüğünü sınırlayan düzenleyici kısıtlamalara odaklanmaktadır (Fraser Institute, 2019, s. 5).

Emek piyasasının katı olduğu, finans piyasasına yönelik sert ve sıkı düzenlemelerin olduğu yerlerde ekonomik faaliyetler yavaşlamaktadır. Mal ve hizmet piyasalarının giriş çıkışların zor olduğu, para ve sermaye piyasasında sıkı düzenlemelerin olduğu ortamlarda girişimci ruh ve üretim zorlaşmaktadır. İşletme, işgücü ve kredi piyasalarında düzenleme zorlaştıkça ekonomik özgürlük her geçen zaman diliminde azalmaktadır. Bahsedilen piyasalar esnek oldukça ve serbest hareket edebilmeleri artıkça ekonomik özgürlük düzeyi de daha yüksek noktaya gelecektir (Acar, 2010, s. 14).

3.2. Dış Ticaret ve Ekonomik Özgürlük İlişkisi

Akademik literatürde dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisine yönelik birçok çalışma yer almaktadır. Makroekonomik performans ve ekonomik özgürlük üzerine de çalışmalar bulunmaktadır. Ancak dış ticaret ile ekonomik özgürlükler ve makroekonomik performans üzerine yapılan çalışmalar çok azdır. Dış ticareti belirleyen faktörler olarak ithalat ve ihracat, ekonomik özgürlüğü hesaplaması yapılan endeks ve makroekonomik performansı da ekonomik büyüme ile incelenecek ve ampirik çalışmada tespit edilen bulgulara yer verilecektir.

Dış ticaret özgürlüğü ekonomide, diğer dünya ülkelerinden mal ve hizmet ithalatına bakış açısının ne derece iyimser olduğunu ve bireylerin uluslararası piyasada alıcı veya satıcı olarak serbest bir şekilde ticari faaliyetlerini sürdürdüğünü bizlere göstermektedir. Devletlerin dış ticaret konusunda gerçekleştirdiği kısıtlamalar, kişilerin kendi ekonomik hedeflerine yönelik olarak verimlilik ve kârlılıklarını maksimum seviyeye taşıma gayretlerini negatif etkileyebilmektedir. Bundan dolayı genel ekonomik büyüme ve verimlilik yürütülememektedir (Türen, 2011, s. 304).

Ekonomik hayatta teşvik mekanizmalarını ekonomik özgürlük direkt etkilemektedir. Bundan dolayı verimlilik ve kaynak kullanımı etkinliği belirleyici bir unsur haline almaktadır (Hanh, 2010, s. 33).

Ekonomik özgürlükler ticaret ve iş ortamının gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bundan dolayı doğrudan yatırım fırsatındaki ilerlemeler yerli ve yabancı yatırımcılarında o ekonomide yatırım yapma arzularını artıracaktır. Piyasadaki yatırımı etkileyen kurumsal kalite ve bürokratik engellerin olmaması, doğal ve beşeri sermayenin varlığı yerli ve yabancı yatırımcı için çekici bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla mikro ekonomik yaklaşımla bir ülkenin ihracat ve ithalat performansı o ülkenin ekonomik büyümesini, gelişmişlik seviyesini ve birçok makroekonomik göstergelerini etkilemektedir.

3.3. Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme hızı, bir önceki döneme göre ülkenin toplam üretim kapasitesinde ortaya çıkan artışı ve refah seviyesindeki artışı ifade etmektedir. Ekonomik seviyeyi artırmayı hedefleyen ülkeler, sanayilerini büyümeye çalışırken, çoğu zaman kaynakları yetersiz gelmektedir. Yerel kaynaklar yetersiz duruma geldiğinde, dış kaynakların kullanımı araştırılmaya başlanmaktadır. Şimdi ki zamanda neredeyse bütün ülkeler, kendi kendine yetmemektedir. Her geçen zaman diliminde teknolojinin de ilerlemesi ile birlikte küreselleşen dünyada sermaye hareketleri ve dış ticaret artık ülkeleri birbirine bağımlı hale getirmiştir. İşte bu ekonomik ilişkilerin en önemli unsurları ihracat ve ithalattır. Ülkelerinde var olmayan mal, hizmet ve faktörlerinin temin edilmesi veya ülke içerisinde üretilen ürünlerin dış ülkelere ihracatı bu sınırdadır değerlendirilmektedir. Zorlaştırıcı düzenlemeleri olmayan serbest ticaretin yararlarına değinerek, serbest dış ticaretin sistemin içindeki ülkelerin refah seviyesini yükseltebileceğini aktarmışlardır (Seyidoğlu, 2013, s. 54).

İçerisinde bulunduğumuz zaman içerisinde her ülke ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarını gerçekleştirebilmek için sahip olduğu coğrafi koşulları, üretim faktörlerini ve teknolojik düzeyi için farklı stratejiler oluşturmalarıdır. Büyüme ve kalkınma için ülkeler birbirlerini tamamlama çalışan iki strateji uygulamaktadırlar. Bunlardan birincisi ithal ikamesine dayalı strateji diğeri ise ihracata dayalı stratejidir.

Dış ticareti oluşturan bu iki strateji için ihracat ve ithalat ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini aşağıdaki gibi irdeleyebiliriz.

Büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi, "Büyüme Çekişli İhracat"tır. Ürün Dönemleri Hipotezi'nde, hammaddenin üretim aşamasından

itibaren, yurtdışı satışının gerçekleşmesi yani dış ticaret konusu olmasına kadar yaşanan sürece denmektedir (Vernon,1966, s. 191). Teknoloji ve yatırımın gelişmesi ile yüksek gelire sahip ülkelerde üretilen yeni mallar, ülkelerin diğer ülkeler ile rekabet etme gücünü pozitif etkilemekte ve ihracatlarını arttırmaktadır. Aynı şekilde ihracat artışı büyüme ile beraber beşeri sermaye ve teknolojik ilerlemelerle verimlilik artışından ve maliyetlerin düşmesinden kaynaklanmaktadır (Lancaster, 1980, s. 154). İhracata yönelik üretim yapan sektörlerde büyümeden kaynaklanan verimlilik artışları gerçekleşirse, bu durumda ihracat artışına sebep olabilecektir. Büyümedeki artış, ihracattaki artışı veya büyümedeki azalış ihracattaki azalışı açıklayabilmektedir (Abu Shibab vd., 2014, s. 304).

Büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi, "Büyüme Çekişli İthalat"tır. Büyüme ile beraber ithalatı artışı, iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi, büyüme hane halkı gelirini artırmakta, bundan dolayı da satın alma gücü artmakta ve yabancı ürünlere yönelik isteği artırmaktadır. Buda tüketim malları ithalatının arttırması anlamına gelmektedir. İkincisi ise, ekonomik büyüme sonucunda ülkelerin üretim kapasitesi de büyümektedir. Buda hammadde girdi ihtiyacının artmasına yol açmakta, bunun sonucunda daha fazla ara mal ithal edilmesine yol açmaktadır (Korkmaz, 2015, s. 52).

4. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada gelişmiş 36 ve gelişmekte olan 41 ülke için 2005-2017 periyodu, yıllık veriler kullanılarak; ekonomik özgürlüklerin ve büyümenin, dış ticaret üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada ithalatı temsilen dolar bazında 2010 fiyatlarıyla mal ve hizmet ithalatının değeri serisi (LITH), ihracatı temsilen dolar bazında 2010 fiyatlarıyla mal ve hizmet ihracatının değeri serisi (LIHR), büyümeyi temsilen yıllık GSYİH büyümesi (GDP), ekonomik özgürlükleri temsilen Fraser Institute serisi (OZG) serisi kullanılmıştır. İthalat ve ihracat değişkenlerine logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. Serilerin tümü Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Ampirik bulguların elde edilmesinde değişkenlerin dinamik yapısının yanı sıra birimler arası heterojenliği hesaba katması ve muhtemel içsellik sorununu kontrol etme imkânı sağlaması sebebiyle sistem GMM yaklaşımı kullanılmıştır. Analizde kullanılan değişken tanımları ve veri kaynakları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Açıklama	Kaynak
LITH	Dolar bazında 2010 fiyatlarıyla mal ve hizmet ithalatının logaritmik dönüşümü	WDI
LIHR	Dolar bazında 2010 fiyatlarıyla mal ve hizmet ihracatının logaritmik dönüşümü	WDI
GDP	Gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı	WDI
OZG	Fraser Ekonomik özgürlük endeksi	Fraser Institute

Analizde kullanılan gelişmekte olan 41 ülkenin listesi Tablo 2’de alfabetik olarak sıralanmıştır. Aynı şekilde gelişmiş 36 ülkenin listesi de Tablo 3’de alfabetik olarak sıralanmıştır.

Tablo 2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Listesi

Albania	Bahrain	Chile	Hungary	Malaysia	Paraguay	Thailand
Algeria	Belarus	Croatia	Indonesia	Mauritius	Peru	Tunisia
Argentina	Bosnia H.	Colombia	Jamaica	Mexico	Philippines	Turkey
Armenia	Brazil	Costa Rica	Jordan	Moldova	Romania	Ukraine
Azerbaijan	Bulgaria	Dominican R.	Kazakhstan	Oman	Russian	Uruguay
Bahamas	Botswana	Ecuador	Lebanon	Panama	Serbia	

Tablo 3. Gelişmiş Ülkelerin Listesi

Australia	Denmark	Hong Kong	Korea	Norway	Sweden
Austria	Estonia	Ireland	Latvia	Malta	Switzerland
Belgium	Finland	Iceland	Lithuania	Portugal	Slovenia
Canada	France	Israel	Luxembourg	Poland	Slovak Republic
Czech R.	Germany	Italy	Netherlands	Singapore	United Kingdom
Cyprus	Greece	Japan	New Zealand	Spain	United States

Çalışmada dinamik panel tahmin yöntemlerinden biri olan Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen sistem genelleştirilmiş momentler yöntemi tahmincisi (system generalized method of moments / system GMM estimator) kullanılmıştır. Dinamik modeller bağımlı değişkenin zaman içindeki dinamik etkilerini de yansıtan, bağımlı değişken gecikmeli değeri bağımsız değişken olduğu modeller olarak bilinmektedir. Dinamik panel veri modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilmektedir:

$$y_{i,t} = \alpha y_{i,t-1} + \beta x'_{i,t} + n_i + v_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Modelde yit bağımlı değişkeni, $\alpha y_{i,t-1}$ bağımlı değişkenin gecikmeli değerini, $\beta x'_{i,t}$ bağımsız değişkenleri, n_i gözlenemeyen bireysel etkileri, $v_{i,t}$ gözlenemeyen zamana özgü etkileri, $\varepsilon_{i,t}$ de hata terimini ifade etmektedir. Yukarıdaki model için n_i ile $v_{i,t}$ ’nin sabit olduğu varsayılmaktadır.

Dinamik modelde hata terimi ile bağımlı değişken gecikmeli değeri arasında korelasyon bulunması, en küçük kareler yöntemlerinin kullanılması durumunda tutarsız sonuçlara oluşturmaktadır. Sistem GMM yöntemi bu tutarsız sonuçların önüne geçmektedir. Bu yöntemin dinamik modellerde sıklıkla kullanılmasının sebebi basit varsayımlara dayandığından ve uygulanması kolay olduğundan. Yapılan analizlerde dengeli olmayan panel veri seti bulunuyorsa sistem GMM kullanılması etkin araç değişken tahmincisi elde edilmesini sağladığından bu yöntemin kullanılması tavsiye edilmektedir (Baltagi, 2008, s. 138). Sistem GMM yönteminde, fark GMM yöntemindeki gibi t döneminden t-1 döneminin fark alma işlemi yerine, değişkenlerin bütün olası gelecek değerlerinin ortalamalarının farkı alındığından birinci farklar yönteminden kaynaklanan veri kaybı minimuma indirilmektedir (Blundell ve Bond, 2000, s. 334).

Bu çalışmada ekonomik özgürlük ve büyüme ile dış ticaret arasındaki ilişki, ekonometrik analiz programı olan Stata programı yardımıyla gerçekleştirilmiş ve Roodman (2009) tarafından geliştirilen Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Sistem GMM) için yazılan kod kullanılmıştır.

Sistem GMM tahmincisinin geçerliğini, temel iki koşul altında test edilebilmektedir. İlki, modelde hatalar arasında birinci dereceden otokorelasyon söz konusu olurken, ikinci dereceden oto korelasyonun olmadığı varsayılmaktadır. Modelde birinci ve ikinci dereceden otokorelasyon, AR(1) ve AR(2) parametrelerine karşılık gelmekte olup, AR(1) boş hipotezinin reddedilmesi ve AR(2) boş hipotezinin kabul edilmesi durumunda geçerli olmaktadır. İkinci varsayım, modelde aşırı tanımlama kısıtlarının geçerliliğinin test edilmesidir. Aşırı tanımlama kısıtlarının geçerli olması, modelin doğru tanımlandığını ve seçilen araç değişkenlerin uygun olduğu anlamına göstermektedir. Araç değişkenlerin geçerliği Hansen test istatistiği ile sınımlanmaktadır. Modelde teste ait olasılık değeri boş hipotezinin kabul edilmesi, araç değişkenlerin geçerli olması anlamına gelmektedir (Roodman, 2009, s. 86). Çalışmada kullanılan iki model ise şu şekildedir:

$$LIHR_{it} = \beta_0 + \beta_1 LIHR_{it-1} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 OZG_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 1})$$

$$LITH_{it} = \beta_0 + \beta_1 LITH_{it-1} + \beta_2 GDP_{it} + \beta_3 OZG_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 2})$$

Model 1'de mal ve hizmet ihracatının logaritmik dönüşümünü temsil eden LIHR serisi bağımlı değişkendir. Gayrisafi yurtiçi hasıladaki büyüme

oranı ve ekonomik özgürlük endeksi modelde bağımsız değişken olarak yerini almaktadır. Model 2'de ise mal ve hizmet ithalatının logaritmik dönüşümünü temsil eden LITH serisi bağımlı değişkendir. Gayrisafi yurtiçi hasıladaki büyüme oranı ve ekonomik özgürlük endeksi yine bu modelde bağımsız değişkenlerdir. Bu iki modelde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı büyüme ve ekonomik özgürlüklerin ithalat ve ihracat üzerindeki etkisi araştırılmaktadır.

5.BULGULAR

Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkeler üzerinde yapılan analiz çalışmasında Gayrisafi yurtiçi büyüme oranı ile ekonomik özgürlüklerin dış ticaretleri üzerine etkileri incelenmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretini, ihracatları ve ithalatları olmak üzere iki farklı model yardımı ile analiz edilmiştir. Tablo 4'de 41 gelişmekte olan ülkenin dış ticaretin ithalat ve ihracata göre Sistem GMM modeli tahmin sonuçları yer almaktadır. Otokorelasyon varlığını sınamak için modeller Arellano ve Bond un AR(1) ve AR(2) otokorelasyon testi uygulanmıştır. İhracat ve ithalat modellerinin ikisinde de istenildiği gibi birinci dereceden otokorelasyonun varlığı, ikinci dereceden otokorelasyonun olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Modellerde kullanılan araç değişkenlerin geçerli olup olmadığı Hansen testi ile kontrol edilmiştir. Bu teste göre ise H_0 hipotezinin kabulü yani aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerli olduğunu söylemektedir. Wald testine ait olasılık değeri ise modellerin genel olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu istatistiklere göre Sistem GMM modeli gerekli geçerlilik koşullarını sağlamaktadır.

Tablo 4. Gelişmekte Olan Ülkelerin Sistem GMM Analiz sonuçları

	LIHR	LITH
Bağımsız Değişkenler		
Bağımlı Değişken (t-1)	0.753*** (8.20)	1.101*** (5.46)
GDP	0.012*** (3.75)	0.247*** (3.82)
OZG	0.281* (1.83)	-0.159*** (-2.79)
Testler		
Wald chi2(Olasılık)	0.000	0.000
N (Gözlem sayısı)	492	492
No. of groups	41	41
No. of instruments	22	22
AR(1)	-3.78	-2.38
p-değeri	(0.000)	(0.018)
AR(2)	-1.67	-1.46
p-değeri	(0.094)	(0.144)
Hansen Testi	25.74	22.46
p-değeri	(0.106)	(0.212)

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlı olduğunu ifade etmektedir. AR2 Testi H_0 : 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H_0 : Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

Gelişmekte olan ülkeler için ihracat ve ithalat modellerinde dinamik özelliklerin geçerliliğine yönelik bilgi veren gecikmeli bağımlı değişkenlerin ($LIHR_{t-1}$, $LITH_{t-1}$) bağımlı değişken ile pozitif bir ilişkide ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu sonuç tercih ettiğimiz dinamik modelin gerekliliği yönünde bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Gecikmeli bağımlı değişken ($LIHR_{t-1}$) ihracatı ($LIHR$) açıklamakta %1 düzeyinde anlamlı ve işareti beklenildiği gibi pozitifdir. Bunun anlamı, gelişmekte olan ülkelerin ihracat artışının bir sonraki dönem değerini de arttırıcı etki yaptığıdır. Bu sonuç, örneklemdaki ülkelerin genelinin bir dönemdeki ihracatının bir sonraki dönemde artarak devam ettirdiğini göstermektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için istenilen bir sinyal vermektedir.

Aynı şekilde dış ticaretin diğer fonksiyonu ve modelimizde bağımlı değişken olan ithalatın gecikmeli bağımlı değişkeni ($LITH_{t-1}$) ithalatı ($LITH$) açıklamakta %1 düzeyinde anlamlı ve işareti beklenildiği gibi pozitifdir. İhracatta olduğu gibi,

gelişmekte olan ülkelerin ithalat artışını bir sonraki dönem değerini de arttırıcı etki yaptığıdır. Yani örneklemdaki ülkelerin ithalatının bir sonraki dönem artarak devam ettiğini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin ithalat ve ihracatı için tahmin edilen büyüme oranına ait katsayının işaretinin pozitif ve istatistiksel anlamda %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. GSYİH'deki bir birimlik bir artış ihracatı %0.01, ithalatı ise %0.24 arttırmaktadır. Bu sonuca göre gelişmekte olan ülkelerde ekonomik anlamda büyüyen ülkelerin ihracatının ve ithalatının arttığı görülmektedir.

Ekonomik özgürlüklere ait katsayının ihracat modelimizde %10 düzeyinde anlamlı ve pozitif, ithalat modelimizde ise %1 düzeyinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artış ihracatı %0.28 artırırken, ithalatı ise %0.16 oranında azaltmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük seviyelerindeki artış ihracatı güçlü bir şekilde artırırken, ithalatı ise azaltmaktadır.

Tablo 5. Gelişmiş Ülkelerin Sistem GMM Analiz Sonuçları

	<i>LIHR</i>	<i>LITH</i>
Bağımsız Değişkenler		
Bağımlı Değişken (t-1)	0.919*** (28.23)	0.911*** (21.04)
GDP	0.019*** (4.68)	0.032*** (8.56)
OZG	-0.102* (-1.75)	-0.381*** (-3.98)
Testler		
Wald chi2(Olasılık)	0.000	0.000
N (Gözlem sayısı)	432	432
No. of groups	36	36
No. of instruments	22	22
AR(1)	-3.25	-2.12
p-değeri	(0.001)	(0.034)
AR(2)	-1.16	-2.33
p-değeri	(0.247)	(0.200)
Hansen Testi	26.99	14.68
p-değeri	(0.079)	(0.260)

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir. AR2 Testi H0: 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H0: Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

Tablo 5'de gelişmekte olan ülkeler gibi gelişmiş ülkelerde de ihracat ve ithalat modellerinde dinamik özelliklerin geçerliliğine yönelik bilgi veren gecikmeli bağımlı değişkenlerin ($LIHR_{t-1}$, $LITH_{t-1}$)

bağımlı değişken ile pozitif bir ilişkide ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Gecikmeli bağımlı değişken ($LIHR_{t-1}$) ve ($LITH_{t-1}$), ihracatı ($LIHR$) ve ithalatı ($LITH$) açıklamakta %1 düzeyinde anlamlı ve işareti beklenildiği gibi

pozitiftir. Bunun anlamı, gelişmiş ülkelerin ihracat ve ithalat artışının bir sonraki dönem değerini de arttırıcı etki yaptığıdır. Bu durum gelişmiş ülkeler için beklenen bir durumdur.

Gelişmiş ülkelerin ithalat ve ihracatı için tahmin edilen büyüme oranına ait katsayının işaretinin pozitif ve istatistiksel anlamda %1 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. GSYİH'deki bir birimlik bir artış ihracatı %0.02, ithalatı ise %0.03 arttırmaktadır.

Ekonomik özgürlüklere ait katsayının ihracat modelimizde %10, ithalat modelimizde ise %1 düzeyinde anlamlı ve negatif olduğu görülmektedir. Ekonomik özgürlüklerdeki bir birimlik artış ihracatı %0.10, ithalatı ise %0.38 oranında azaltmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlük seviyelerindeki artış ihracatı ve ithalatı azaltmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 2005-2017 periyodu, yıllık veriler kullanılarak; ekonomik özgürlük ve büyümenin, dış ticaret üzerindeki etkisi, Arellano ve Bover (1995) ve Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen sistem genelleştirilmiş momentler yöntemi tahmincisi (Sistem GMM) kullanılarak araştırılmıştır. Dış ticaret; ithalat ve ihracat için ayrı ayrı ele alınmıştır.

Yapılan çalışmalarda ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi nedensellik ilişkisi olarak çok kez araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalarda çift yönlü nedensellikler tespit edilmiştir. İthalat ekonomik büyümenin sebebi olmuşken, ekonomik büyüme de ithalatın bir sebebi olmuştur. Çalışmamızda çift yönlü nedensellik ilişkisi yerine, ekonomik büyümeden dış ticaret doğru tek yönlü nedensellik açısından bakmaya çalışılmıştır. Bu tek yönlü bakış açısına ekonomik büyümenin yanına ekonomik özgürlükler eklenmiştir.

Ülke ekonomileri küreselleşme sürecinde birbirine çok çabuk entegre olmaktadır. Yerel ekonomilerdeki bu entegrasyon dış ticareti de arttırmaktadır. Son çeyrek yüzyıllık süreçte dünya ticaret hacmi hızlı bir şekilde artmıştır. Bilhassa gelişmekte olan ülkeler dünya ticaretinden aldıkları payı arttırmak için çok çaba sarf etmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler ticaret politikalarını özellikle ihracat paylarını arttırmaya yönelik uygulamaktadır. Zira döviz rezervleri gelişen ülke ekonomileri için ekonomik büyümenin istikrarı açısından hayati bir öneme sahiptir. Döviz rezervlerinin artması için dış ticaret çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Gelişmiş ülkelerin büyümesi istihdam üzerine kuruludur. Dış ticaret, ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük ilişkisinin irdelendiği çalışmada, ihracat ve ithalatın büyüme ve ekonomik özgürlük arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Dış ticaretin ekonomik büyümede rolü çok fazladır. Bir ekonomide büyüme gerçekleştiğinde kişi başına düşen gelir artacak refah seviyesi yükselecektir. Ekonomik kalkınma içinde ekonomik büyüme gerekmektedir. Bu yüzden ülkeler kalkınabilmek için ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Ekonomik özgürlükler ve dış ticaret arasında pozitif ilişki olduğuna dair daha önce yapılmış bazı çalışmalarla göre tam olarak uyumlu sonuçlar elde edilmemiştir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlük dış ticareti negatif etkilemektedir. Söz konusu ülke grupları için genel anlamda ekonomik özgürlüklerin geliştirilmesi, kamu harcamalarının seviyesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması, devletin piyasaya müdahalesinin azaltılması, piyasa dostu kuralların düzenlenmesi ve dış ticaret serbestisi gibi özgürleştirici ve işlem maliyetlerini azaltan reformlar sayesinde refah seviyesinde yükseliş, gelir düzeyinde artış ve uzun dönemli ekonomik büyümenin sağlanması mümkün görünmektedir. Kalkınma için ekonomik özgürlükler tek çare olarak görülmemelidir. Ekonomik özgürlük büyüme ve kalkınmanın hızlanması için önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkeler veya gelir seviyesi yüksek olan ülkelerde ekonomik özgürlük artışı diğer kontrol değişkenlerle birlikte ele alındığında olumlu bir etkiye sahiptir.

Çalışma bulguları, ekonomik büyümenin dış ticaret için son derecede önemli olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümede artış gerçekleşmesi durumunda hem ithalat hem de ihracat artmaktadır. Ekonomik özgürlükte ise durum ekonomik büyümedeki gibi değildir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlük arttıkça ihracat artmaktadır. İthalatta ise durum tam tersidir. Ekonomik özgürlükteki artış gelişmekte olan ülkelerde ithalatın azalmasına yol açmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise hem ithalat hem de ihracat ekonomik özgürlüklerin artmasıyla azalmaktadır. Bu durum gelişmiş ülkelerde oturmuş bir istihdama dayalı üretim anlayışın olmasından ve üretim kapasitelerinde maksimum seviyeye ulaşması şeklinde yorumlanabilir. Gelişmekte olan ülkelerde ekonomik özgürlükte artış beklendiği gibi ihracatı artırırken ithalatı azaltmaktadır. İthalattaki azalışı geliştirmekte olan ülkelerin gelişmişliklerini yükselmesi neticesinde artık yabancı hammadde,

ara mamul gibi ürünleri ulusal kaynaklarla üretmeye ve ithal ürünlere her geçen süre zarfında daha az muhtaç durumda olmaları şeklinde yorumlayabiliriz.

Gelişmekte olan ülkelerin çalışmamızdan elde edilen bulgular doğrultusunda ekonomik özgürlüklerini daha yukarıya taşımaları önerilmektedir. Çalışmamız bilime ve uygulamaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abu Shibab, R., & Abdul-Khalik, T.S.S. (2014). The Causal Relationship between Exports and Economic Growth in Jordan. *International Journal of Business and Social Science*, 5(3), 302-308.
- Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah. Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 53, 1-28.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-components Models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Baltagi, B.H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data* (4th Ed.). England: John Wiley & Sons.
- Beck, T. (2002). Financial Development and International Trade: Is There a Link?. *Journal of International Economics*, 57(1), 107-131.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Blundell, R., & Bond, S. (2000). GMM Estimation with Persistent Panel Data: An Application to Production Functions. *Econometric Reviews*, 19(3), 331-339.
- Carlsson, F., & Lundström, S. (2002). Economic Freedom and Growth: Decomposing The Effect. *Public Choice*, 112, 335-344.
- Çukurçayır, S., ve Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6(2), 48-76.
- Demirhan, E., ve Akçay S. (2005). İhracat Artışı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: MENA Ülkeleri İçin Ampirik Kanıt. *İktisat, İşletme ve Finans, Aylık Dergi, Sayı:11*, 124-131.
- Eser, Z. E. (2016). Ekonomik Özgürlükler ve Kalkınma, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Findlay, R. (1984). Growth and Development in Trade Models. *Handbook of International Economics*, 1(4), 185-236.
- Fraser Institute. (2019). Economic freedom of the world: 2019 Annual Report. Retrieved 1 December, 2019 from <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/efw/efw2019/efw-2019-chapter-1.pdf>
- Gwartney, J., & Lawson, R. (2003). The Concept and Measurement Of Economic Freedom. *European Journal of Political Economy*, (19), 405-430.
- Gwartney, J., Lawson, R., & Murphy, R. (2018). Economic Freedom of the World. Annual Report.
- Hanh, T.V. (2010). The Relationship Between Economic Freedom And Economic Growth: The transition Process In Vietnam And China. Western Kentucky University, Honors College Capstone Experience/thesis is projets.
- Hatemi-j, A. (2002). Export Performance and Economic Growth Nexus in Japan: a Bootstrap Approach. *Japan and the World Economy*, 14 (1), 25-33.
- Kasper, W. (2007). Ekonomik Özgürlük ve Gelişme. Mülkiyet Hakları, Rekabet ve Refah Üzerine Bir İnceleme. Ankara. Liberte Yayınları.
- Korkmaz S., ve Aydın, A. (2015). Türkiye'de Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 47- 76.
- Lancaster, K. (1980). Intra-Industry Trade under Perfect Monopolistic Competition. *Journal of International Economics*, (10), 151-175.
- Lee, J. (1995). Capital Goods Imports and Long-Run Growth. *Journal of Development Economics*, 48 (1), 91-110
- Niroomand, F., Hajilee, M., & Al Nasser, O. M. (2014). Financial Market Development and Trade Openness: Evidence from Emerging Economies. *Applied Economics*, 46(13), 1490- 1498.
- Oral, İ. O. (2014). Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Roodman, D. (2009). How to Do xtabond2: An Introduction to Difference and System GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Saatçioğlu, C., ve Karaca, O. (2004). Türkiye'de İhracat İle Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi:1980 Dönüşümünün Etkisi. *İstanbul Ün. İşletme Fak. İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi: Yönetim, Sayı:49*, 30-40.
- Segerstrom, P. A., & Dinopoulos, E. (1990). A Shumpeterian Model of the Product Life Cycle. *Am.Econ. Rev.*, 80, 1077-1091.
- Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, Gel. 19.Baskı, İstanbul.
- Tuncer, İ. (2002). Türkiye'de İhracat, İthalat ve Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 89-107
- Türen, U., Gökmen, Y., ve Dilek, H. (2011). Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır?. *Maliye Dergisi, Sayı 161*. 298-325.
- Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 190-207.
- Zhang, X., & Heng-fu Z. (1995). Foreign Technology Imports and Economic Growth in Developing Countries. The World Bank, Policy Research Working Paper, No: 1412, Washington. Retrieved 26 April, 2016 from <http://www-wds.worldbank.org/>